

FERİDÜDDİN ATTÂR'IN PENDNÂME'SİNDE DİN VE TOPLUM

**RELIGION AND SOCIETY IN FERİDÜDDİN ATTÂR'S
PENDNÂME**

*Vehbi ÜNAL**

Özet:

Eserleri ve fikirleri ile birçok düşünür ve mutasavvıfı etkileyen Feridüddin Attar, özellikle Pendnâme adlı eseri ile Türk toplumunda özgün bir konuma sahiptir. Yüzyıllar boyunca medreseler ile tekkeler ve tasavvufi çevrelerce okunması bu eserin doğu klasikleri arasına girmesine neden olmuştur.

Attar'ın düşünce dünyasında, insan ve insan sevgisi merkezdedir. Toplumun tüm kesimlerine öğüt verirken dönemin sosyal hayatını da yansıtmakta, Müslüman toplumların hangi erdemlere sahip olması gerektiği üzerinde durmaktadır. Geleneksel din anlayışını eleştiren Attar, dinin şekilci ve biçimsel yönünden ziyade iç tecrübeye ağırlık veren, hoşgörüyü ön plana çıkaran bir din anlayışını benimsemektedir.

Pendnâme'de yer alan öğütlerinde sadece dinî ve edebî içeriğe sahip ifadeler olmamakta, sosyoloji ve din sosyolojisi açısından da geniş muhtevaya sahip konulara değinilmektedir. Bu nedenle bu tür eserlerin bu çerçeveden incelenerek literatüre katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

Bu makale din sosyolojisi açısından Pendnâme'yi incelemektedir. Makalede nitel araştırma yöntemlerinden, doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, betimsel analiz tekniği kullanılarak analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Pendnâme, Öğüt, Din, Toplum, Toplumsal Yaşam.

Abstract:

Feridüddin Attar affecting many thinkers and mutasavvıf (mystics/sufis) with his works and ideas has a unique position in Turkish society especially with his work Pendname. To be read by sufi dervishes and in medrasahs and lodges for centuries has led this work to become one of the classics of east.

Human and human love is at center in his world of thought. While giving advice to all sections of society he reflects the social life of the period and focuses on what virtue Muslim societies must have. Criticizing the traditional religion Attar

* Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü - Sivas
vehbiunal@gmail.com

adopts a religious approach focusing on inner experience and bringing the tolerance to the fore rather than the formalistic religion and the formal terms.

Advice in Pendnâme are not only the religious and literary expressions it also addresses the issues with broad content in terms of sociology and the sociology of religion. Therefore, we believe that the examining of such works in this context will contribute to the literature.

This article examines the Pendnâme in terms of the sociology of religion. In this article, from the qualitative research methods, the document analysis method was used. The resulting findings were analyzed and interpreted by using descriptive analysis technique.

Key words: Pendnâme, Advice, Religion, Society, Social Life.

GİRİŞ

Edebiyatımızda önemli bir tür olarak varlığını sürdüren pendnâmeler daha çok dinî ve tasavvufî açıdan dikkat çekmiş ve incelenmiştir. Bu eserlerin sosyolojik açıdan okunup değerlendirilmesi göz ardı edilmiştir. Oysa bu eserler zengin sosyolojik içeriklere sahiptir. Dönemin dinî inanç ve yapısı hakkında bilgi vermenin yanında, ahlâkî ilkeler ve sosyal hayatla ilgili bilgiler sunmaktadırlar.

Feridüddin Attâr'ın Pendnâme isimli eserinin medreselerde öğrencilere ders kitabı olarak okutulması, tekke ve tasavvufî çevrelerce halka okunması sebebiyle edebiyatımızda aynı adı taşıyan dinî edebî bir tür olmasına neden olmuştur (Yıldız, 2013a, s. 333). Öğüt kitabı olarak bu eserin ilk olması ve daha sonraki yazılan bu tür eserlere de öncülük etmesi bakımından konumuzla ilgili önemli bir örneklem olacağı düşünülmektedir.

“Pend” kelimesi, Farsça kökenli olup, öğüt ve nasihat anlamına gelmektedir. *Pendnâme* ise bir öğüt kitabıdır. Bundan dolayı bu tür eserlere aynı zamanda nasihatname de denilmektedir. Nasihatnâme, Arapça “nasihat” ve Farsça “nâme” kelimelerinden türetilmiş olup “insanlara yol göstermek maksadıyla yazılan manzum veya mensur eser” demektir. Türkçe Sözlük'te (Doğan, 1989, s. 905) ise, “nasihatnâme, öğüt kitabı” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tür eserler insanları uyarmak, onları iyiye ve güzele yöneltmek, doğru yola davet etmek, dürüst ve ahlaklı bir toplum oluşturmak için kaleme alınmıştır. Nesir ve nazım şeklinde yazılan bu eserler edebiyatımızda önemli bir yere sahiptir. Her ne kadar Pendnâme adlı eserin Attâr'a ait olup olmadığı konusu tartışılrsa da (Şahinoğlu, 1991, s. 98) genellikle onun adıyla anılmaktadır. Daha sonra bu tür de yazılan eserlere ilk örnek oluşturması açısından önemlidir.

Müslüman milletlerin edebiyatlarında yer alan nasihatnamelerin temeli, Kur'an-ı Kerim'de geçen Hz. Lokman'ın oğluna verdiği öğütler ile Hz. Peygamber'in: "Din, nasihatten ibarettir." hadisine dayanmaktadır. İslâm bilgin ve şairleri, bu ayetlerin ve bu hadisin önemini göz önünde bulundurarak nasihate dair risâleler, kitaplar, şiir ve hikâyeler, nasihatnameler yazmışlardır. Pendnâme adıyla yazılan nasihatnamelerde dinî, sosyal ve ahlaki birtakım öğütler verilerek insanları çağın gereğine göre hayatın bütün evreleri için hazırlamak ve yetiştirmek esastır (Yıldız, 2013b, s. 305-306).

Dinin emir ve yasakları ile gelenek ve töre ahlâkı içinde yapılması veya yapılmaması gereken davranışları konu alan nasihatnâme türü kitaplarda yazarların kendi gözlemleri, bilimsel çalışmaları ve kültürel birikimleri yer almaktadır. Bu eserlerde öğüt verilirken ayet ve hadislerden, atasözleri ve vecizelerden yararlanılmaktadır. Ayrıca muhtelif hikâyeler anlatılıp kıssadan hisse alınması öğütlenmektedir. Tarihî süreçte şartların ve anlayışların değişmesiyle nasihatnâmelerin muhtevasında da farklılıklar görülmektedir. Evrensel ahlâk değerleri yanında bu tür kitaplarda toplumların çağdan çağa ferdî veya devlet merkezli düşünceleri, yükselme ve çözülmeye götüren anlayışlar, dinî ve tasavvufî hayatın algılanışı, görgü kurallarındaki farklılaşmalar, din ve kültürler arası etkileşimler, resmî ve sivil toplumun değer yargıları, yöneten ile yönetilenlerin ahlâkî tavırları gibi gelişim ve değişim süreçleri izlenebilir (Pala, 2006, s. 409).

Araştırmamızın problemi, Attar'ın Pendnâme adlı eserindeki din/dindarlık anlayışı, halk inançları ve o günün sosyal yaşamı ve insan tipolojilerini tespit etmektir. Amacımız, Pendnâme adlı eseri din sosyolojisi açısından ele alıp incelemektir. Din toplum ilişkileri din sosyolojisinin önemli konularından biridir. Din insanlık tarihi kadar eski aynı zamanda insanları etkileyen önemli bir olgudur. Günümüzde de din toplumları etkilemekte, yönlendirmekte, zihniyet kazandırmakta ve çeşitli işlevler gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda din bir yandan toplum üzerinde etkili olurken diğer taraftan da toplum din üzerinde etkili olmaktadır. Biz konumuz gereği dinin Pendname çerçevesinde toplum içerisinde işlevlerine bakacağız.

Çalışmamız Attar'ın Pendnâmesi'inde geçen sosyolojik yaklaşımlar, halk inanışları ve insan tipolojileri konuları ile sınırlıdır. Makalemizde, *Pendnâme*'nin M. Nuri Gençosman çevirisiyle Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları tarafından yayımlanan nüshadan yararlanılmıştır.

Çeşitli disiplinlere dayanan ve güçlü kuramsal temelleri olan nitel araştırmalar, özellikle sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe ve dil bilimlerinde yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Nitel araştırma yöntemini kullanan disiplinlerin ortak teması, insan davranışını, içerisinde bulunduğu ortam içinde ve çok yönlü olarak anlamaya çalışmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 1999, s. 14). Makalede Feridüddin Attar'ın din ve toplum

anlayışını din sosyolojisi merkezinde, tarihsel ve işlevselci yaklaşımlardan yararlanılarak “doküman incelemesi yöntemi” ile ele alınıp anlaşılmaya çalışılmıştır. “Doküman incelemesi yöntemi, geçmiş toplumlara ait kültürler, gelenekler, kurumlar, yaşantılar ve devlet politikalarına ilişkin bilgilerin elde edilmesi sürecinde işlevsel bir yere sahiptir” (Şimşek, 2009, s. 42).

1. ATTAR'IN HAYATI, ESERLERİ VE ETKİLERİ

Feridüddin Attar Horasan Selçuklularının son zamanlarında, 537-540 (1142-1145) yılları arasında Nişâbur'da dünyaya gelmiştir. Eczacılık ve tıp ile meşgul olduğu için “Attâr” lâkabını almıştır. Asıl ismi, “Ebû Hâmid Feridüddin Muhammed b. Ebî Bekr İbrahim-i Nişâbûrî” dir. Çocukluk ve gençlik devresi hakkında kaynakların verdiği bilgiler çok farklı ve yetersizdir. Ancak eserlerinden, gençliğinde bir taraftan attarlıkla uğraştığı, diğer taraftan ilim tahsil ettiği, tasavvufî bilgiler edindiği ve çeşitli şeyhlere hizmet ettiği anlaşılmaktadır. Onunla ilgili olarak, peygamberler ve veliler hakkında birçok kitap okuduğunu ve otuz dokuz yıl müddetle tasavvufî ilgili şiir ve hikâyeleri toplamaya devam ettiği söylenmektedir (Şahinoğlu, 1991, s. 95).

Attâr'ın günümüze kadar gelen yedisi manzum, biri mensur sekiz eseri vardır. Bunlar, *Mantıku't-Tayr*, *İlâhî-nâme*, *Esrâr-nâme*, *Musîbet-nâme*, *Hüsrev-nâme*, *Muhtâr-nâme*, *Divân*, *Tezkiretü'l-Evliyâ'dır*.

Nasihat verir tarzdaki eserlerin pendnâme olarak adlandırılması geleneği İslâmiyet'in kabulünden sonraki döneme rastlar. Bunun temel nedeni de bu tür eserlerin yazımında İran kaynaklı, ünlü yazar Feridüddin-i Attar'a ait olan Pendnâme isimli eserin adından esinlenilmiş olmasıdır. Bu eser; yüzyıllardan bu yana doğu kültürlerinde geniş ve derin bir ilgi ile okunmuş, tasavvufî görüş ile İslâm ahlâkını geniş kitlelere ulaştırıp yayma konusunda büyük rol oynamıştır. Daha sonra bu yolda verilen eserlere örneklik etmiştir (Pendnâmeler, 1990, s. 241-242). Klâsik edebiyatımızda asırlar boyunca kaleme alınan eserler arasında pendnâmeler ve benzer nitelikli nasihat kitaplarının ayrı bir yeri ve önemi vardır. Bu tür eserlerin hemen hepsinin netice itibarıyla etkilendiği veya model olarak benimsediği eser, Feridüddin Attar'ın Pendnâme'sidir (Canım, 1988, s. 153).

Pendnâme yüzyıllardan bu yana doğu kültürlerinde geniş ve derin bir ilgi ile okunmuş, tasavvufî görüş ve İslâm ahlâkını geniş kitlelere ulaştırıp yayma konusunda büyük rol oynamıştır (Kuru, 2014, s. 771-784). Türk edebiyatında nasihat verme geleneği eski zamanlardan beri vardır. İslâmî Türk edebiyatının ilk eserleri sayılan Kutadgu Bilig, Atabetü'l-Hakâyık ve Yunus Emre'nin Risaletü'n-Nushiyye adlı eserleri pendnâme tarzında kaleme alınmış eserlerdendir (Güven, 2006, s. 1; 2009, s. 182-197). Tecrübeli, yaşlı, bilgili, saygıdeğer kişiler tarafından verilen nasihatler

toplum düzeninin sağlanmasında ve devamında önemli işlevler yerine getirmektedir (Kaya, 2000, s. 267-282).

Feridüddin Attar'ın en önemli yönü İslam tasavvufuyla İslam şiirini buluşturması ve kaleme aldığı mesnevilerinde tasavvufun en zor ve çetrefilli meselelerini en anlaşılır ve akıcı bir üslupla şiirselleştirmesidir. Attar'ın yaşadığı dönem İslam medeniyetinin zahirden batına, yani dıştan içe doğru büyük fethi gerçekleştirdiği dönemdir (Attar, 2013, s. 5).

Çelik (2002, s. 21-38)'e göre Attar, Mevlana'nın düşünce dünyasını etkilemiştir. Mevlana'nın düşünce dünyası İslam dünyasının değişik bölgelerine ait tasavvufî eğilimlere açıktır. Bunlardan biri de Orta Asya ve İran edebiyatı olup esasen bütün anlayış ve yaklaşımını bu temel zemin üzerinde oluşturmuştur. O, bir yönden Necmeddin Kübra veya babası Bahaeddin Veled'in tasavvuf anlayışına, diğer taraftan da Feridüddin Attar ve Hakim Senaî'nin mistik edebiyatına dayanmaktadır.

Hız. Mevlânâ başta olmak üzere Sadi-i Şirazi, Hafız-ı Şirazi, Molla Câmî ve Şeyh Galip gibi Şarkın en büyük bilgeleri Attar'dan etkilenmiş ve onu örnek almıştır. Attar, yaşadığı dönemden itibaren İslam dünyasında hem şairliği hem mutasavvıflığı hem de tasavvuf terminolojisini şiir diline taşımasıyla adından çok sık bahsettirmiş Şarkın idealize ettiği şahsiyetlerden birisidir (Attar, 2013, s. 5; Çavuşoğlu, 2011, s. 33).

Attar'ın Pendnâme'si, asırlar boyunca şark İslâm ülkelerinde hemen her sınıf halk tabakası arasında geniş ve derin bir etki yaratmış olması, Mevlana'nın Mesnevi'si için öncü olması değerini kaybetmeden günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır.

Pendnâme'nin zengin bir içeriğe sahip olduğunu ifade etmiştik. Özellikle konumuz açısından baktığımızda, çeşitli karakter özelliklerden hareketle insan tipolojileri oluşturulur. Bu tiplere bağlı olarak olumlu ve olumsuz yönler verilir. Ahmaklar, fasıklar, cimriler, katı kalpliler, cömertler, münafıklar, dervişler, arifler, takva sahipleri ve gerçek erenler gibi isimlendirmelere yer verir. Ayrıca halk inançları olarak da adlandırılan çeşitli doğru yanlış (hurafe) inançlar ve uğursuz sayılan davranışların da yer aldığını görmekteyiz. Bunun dışında toplum içinde nasıl davranılması gerektiği konusunda içinde yaşadığı toplumun sosyal hayatı ile ilgili çeşitli davranış modelleri verilmekte, iyi ve kötü ahlakın özellikleri üzerinde durulmakta, erdemli olmaya götürücü yollar konusunda değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu içeriğinden dolayı din sosyolojisinin bu eserlere duyarsız kalmasının doğru olmayacağını düşünmekteyiz. Daha önceki miras üzerinde yapılacak betimsel çalışmaların da alana katkısının olacağını ifade etmek yerinde bir yaklaşım olacaktır.

Pendnâme yazıldığı dönemin ahlak anlayışını yansıtmakla kalmaz, Müslüman toplumların hangi erdemlere sahip olması gerektiğini de verir. Bu

pendnâmelerde toplumun veya cemaatin bir parçası kabul edilen bireyin Allah'tan başlayarak anne-babasına, eşine, çocuklarına, komşularına, mahallesine, şehrine, ülkesine ve insanlığa karşı görevleri hatırlatılmıştır (Attar, 2013, s. 19-20).

2. ATTAR'IN İNSAN, DİN VE TOPLUM ANLAYIŞI

Berger dinin toplumsal işlevlerini üç başlık altında inceler. Birincisi, sembolik bütünleştiricidir, toplumsal düzeni sağlayan ve toplumu bütünleştiren yegâne unsurdur. İkincisi, toplumsal kontroldür, kontrolü içten ve dıştan olmak üzere iki şekilde gerçekleştirmektedir. Üçüncüsü toplumsal yapılandırma işlevi ile din kutsal olmayan yapıları da meşrulaştırmaktadır (Köktaş, 1997, s. 13-15). Attar'ın yaşamış olduğu dönem de göz önüne alındığında dinin bu işlevleri daha yoğun bir şekilde hissedilmekteydi. Ayrıca Attar dinin bu işlevlerini toplumda gördüğü için bu tür bir eseri kaleme alma ihtiyacı da duymuş olabilir.

Attar'ın düşünce dünyasında insanı ve insan sevgisini merkeze aldığını görmekteyiz. İnsana değer verilmesi, onun incitilmemesi, eksikleri ve hatalarının yüzüne vurulmaması, düşmanı bile olsa ona affedici davranılması gerekliliği, günümüz çağdaş toplumları için de geçerliliğini koruyan yüzeysel ve şekilci insan değerlendirmelerini eleştirmiştir. Onun insan ve din anlayışını hoşgörü temeli oluşturmaktadır. Özellikle Pendnâme'sinde belli bir cemaati ya da tarikatı gündeme getirmemesi, farklı görüş ve anlayışlara açık olması muhtemelen eserinin medrese ve tüm kesimler tarafından okunmasına neden olmuştur:

“Dünyayı yönetme kudretine sahip olan kişi insanları incitmeye özen gösterir (s. 10).”, “Seni inciten kişinin özrünü kabul et. Allah'ın mağfiretine nail olmak istiyorsan o insana kin tutma, Halkı inciteni Allah sevmez böyle bir huy dindar bir adama yakışmaz. Sitemle bir kalbi yaralayan o yarayı kendi vücudunda açmış olur (s. 8).”

“Gönül incitme kaydında olan bir kimsenin cezası sonunda ağlamaktır. Ey oğul: Gönül incitmeye heves etme. Allah'tan hoşnutsuzluk kazanma. Saygın bir insan olmak istiyorsan insanları güzellikle an. İyiliğe gücün yetmezse kötülük yapma (s. 8).”

“Hakkın kahr ve azabından korkusuz yaşama, mümini incitme sevdasına düşme, incittiğin kimselerden özür dile ki hesap yerinde sana düşman kesilmesinler (s. 23).”, “ Kimsenin kusurunu yüzüne vurmamalı zira kusursuz insan yoktur (s. 42).”, “Daima başkalarının kusurunu gören, bir gün rüsvaylık içerisinde ağzını açamaz (s. 43).”, “Zahmet ve meşakkatini halktan uzak tut (s. 43).”, “Kardeşim! Halkın ayıplarını yüzüne vurma ki bir başkası da senin gizli perdeni yırtmasın (s. 38).”

İnsanların din algıları zekâ seviyeleri, kabiliyetleri, ilgileri, içinde yaşadığı toplum, ekonomi, kültür, yaş, cinsiyet, medeni durum vb. nedenlere bağlı olarak farklılık arz edebilmektedir. Dolayısıyla bu durum dindarlık anlayışlarını da etkilemektedir. Bu bağlamda farklı dindarlık anlayışları ortaya çıkmaktadır. Örneğin geleneksel halk dindarlığı seçkinler dindarlığı, içsel dindarlık dışsal dindarlık, gerçek dindarlık gösterişçi dindarlık, kitabî dindarlık, tasavvufî dindarlık vb. farklı şekilde kategorize edilmektedir Günay (1999), Yıldız (2001), Yapıcı (2002), Onay (2004), Arslantürk (2015).

Attar'ın Pendnâme'sinin genelinde tasavvufî bir anlayış, tüm konularda yoğun bir şekilde hissedilmektedir. Kullanılan terimler ve başlıklarda da bunu açık bir şekilde görebiliriz. Örneğin zikir, şükür, nefis, nefis-i emmâre, zühd, takva, zikir, zikretmenin faydaları, Allah dostlarını sevmek, dünya süsünü terk, sukut, güzel huylu olmak, doğruluk, hizmet, öfke ve intikamı terk ile kanaat bunlardan bazılarıdır.

Attar'ın din anlayışına baktığımızda nefsin ve dünyevî arzuların terk edilmesi önemlidir zira bu düşünce tasavvuf anlayışının da temelini oluşturmaktadır:

“Ey hürmet ehli, halkın değerini tanırsan halk da sana saygı gösterir. Düşmanına karşı, ancak af ile suçunu bağışlamak yolu ile zafer bulabilirsin (s. 38).”, “Cihanda yalnız uyku ve yiyecek düşüncesinde olan kimse, kıyamette ateşten kurtulamaz; murat ve arzudan yüz çevir de Allah katına yönel (s. 17).”

“Yüksek bir adam olmak istiyorsan ey oğul! Kendine rahat kapısını kapa. Cennet kapısı ancak dünyada rahat kapısını kapayanlara açılır. Mevki peşinde koşan horluğa mahkûm olur (s. 17).”, “Nefsi ancak dört şeyle öldürmek mümkündür. Ey aziz söyleyeyim de hatırında tut. Sukut hançeri ve açlık kılıcı ile yalnızlık mızrağı ve uykusuzluk silahı (s. 18).”

“Ey aziz! Beladan kurtulmak için iki şeyden el çekmek gerektir. Git, dünya ve nefisten elini uzak tut ki belaların seninle bir işi olmasın (s. 23).”, “Ey oğul, eğer adalet ve ihsandan haberin varsa daima Allah'ı an. Geceyle gündüzü Allah'ı anmakta yaşat günlerini, gafletle geçirme (s. 25).”

Attar samimiyetten uzak kuru ve şekilci din anlayışına karşı çıkmakta, ruhsuz ve gösteriş ile yapılan gösterişçi dindarlık (bk. Okumuş, 2005) anlayışını eleştirmektedir. Bu tür ibadetin boşuna bir yorgunluk olduğunu, mü'minin ibadetinin samimi, saf ve temiz olması gerektiğini ifade etmektedir:

“Amalinde ihlas olmayan kişi cihanda has kullardan olamaz. Riyasız ve hak yolunda çalışanların işi daima parlak ve güzel olur (s. 10).”

“Ey Zavallı: Dışını süslemeye bakma. Bir ay parçası gibi için nurlu olsun (s. 14)”.

“Ey oğul: Başını sarıkla ne süsleyip duruyorsun? Mümkünse gönül kazan, ikbali, malı, mevkii elden çıkarmadıkça, külah gibi herkesin başına konamazsın. Kendini süslemek yiğitlik değildir. Dünya süslerine kapılanlar canlarına kastederler (s. 21).”, “Vücuda takvadan daha güzel elbise yoktur (s. 21).”

“Zikirde önce ihlas gereklidir. Samimi olmayan zikir nasıl dürüst olabilir. Zikir üç şekilde yalansız olur, bu sözü boş bir laf zannetme, Avamın zikri ancak dil ile erenlerin zikri ise kalp ile olur. Evliyanın zikri ise sır iledir (s. 25-26).”, “Allah’a muhabbeti olmayanın amelinden dolayı kazancı rüzgârdan başka bir şey olamaz (s. 38).”, “Riya ile bulaşmış olan bir sadaka nasıl Allah katında makbul olabilir. Amelin altın gibi saf olmazsa bil ki sarrafın gözünde değersiz olur (s. 44)”.

Günümüz modern toplumlarının dünyevileşmeyi esas alan ve beni önceleyen ferdiyetçi yaklaşımına karşın Attar’ın tasavvufi düşüncesinin bir yansıması olan dünyaya değer vermeyen tavrı öğütlerin hemen her bölümüne yansımıştır:

“Ey Kardeşim! Dört şeyde tehlike vardır. Elinden gelirse bunlardan sakın. Sultana yakınlık, kötülerle dostluk, dünya sevgisi, kadın düşkünlüğü. Sultana yakın bulunmak yanan ateşe yaklaşmaktır. Yaramazla düşüp kalkmak canın ölümüdür, Dünyayı her ne kadar dıştan renkli ve nakışlı görürsen de içinde yılan gibi zehir taşır. Akıllı insan ondan uzak durur (s. 11).”

“Dünya malı, düşkün olanlara, ahiret günahından sakınanlara verilmiştir (s. 18)”, “Ey Aziz! Beladan kurtulmak için iki şeyden elini çekmek gerekir. Git, dünya ve nefisten elini uzak tut ki belaların seninle işi olmasın (s. 23).”, “Ey oğul, gönül hoşluğu ile yaşamak istiyorsan cihanın var ile yoğunu eşit say (s. 23).”

Çok konuşmanın zararı ve susmanın gerekliliği üzerinde de çokça duran Attar’ın, bu gibi konulara tasavvuf anlayışı nedeniyle olumsuz yaklaştığı söylenebilir:

“Ey kardeş sen hakkı arayan bir insan isen Allah’ın buyruğundan başka bir konuda ağız açma. Eğer hiç ölmeyecek olan Allah’a dair bir bilgin varsa ağzına sükût mührünü vur. Yavrum: öğüt dinle, kurtuluş istiyorsan dilini tut. Çok konuşanların göğüsleri içinde kalpleri hastadır. Akıllıların âdeti sükût, cahilin âdeti unutkanlıktır (s. 8).”, “Çok konuşmak kalbi beden içinde öldürür. O sözler isterse Aden incisi olsun (s. 9).”

“Sükûtu adet edinen emniyette yaşar, bir düşüncesi olmaz. Sana selamet gerekse sükût et (s. 32).”, “Elden gittikten sonra geri döndürülmesi imkânsız olan şeyler dördtür. Ansızın ağızından çıkan

*bir söz, yaydan fırlayan bir ok. Söylemiş sözü nasıl geri alabilirsin?
Düşünmeden söz söyleyen çok pişmanlıklar çeker. Söylemediğin sözü
söyleyebilirsin fakat söylediğini gizleyemezsin (s. 32)."*

İnsan sosyal bir varlık olmasından dolayı etrafı ile iletişim ve etkileşim içerisinde. Attar, toplumsal hayatı terk etme ve kendi başına yaşama gibi bir anlayış ve tutumun karşısında yer almaktadır. İnsanların içine katılarak onların sıkıntılarına ve dertlerine ortak olmanın gerekliliği üzerinde durmaktadır. Yolculuğa benzettiği hayatta insanın tek başına yol almaması gerektiğini ifade etmektedir: *"Yavrum! Sakın yalnız başına yolculuk yapma (s. 59)".* Yine bireyin iyilerle birlikte olması gerektiği üzerinde durmaktadır: *"Daima sâlih kimselerle oturup kalk (s. 28).", "Kömür ocağı çevresinde dolaşanın üstüne kara bulaşır. Attara yakın olana da güzel kokular siner. Yavrum iyi adamlarla birlikte ol (s. 65)."*

Toplum içerisinde yaşama aynı zamanda belirli sorumlulukları da beraberinde getirmektedir. Attar, haram yemenin kötülüğü ve kul hakkı üzerinde durarak, iman-amel ilişkisine dikkat çekmektedir:

"Karnını haram lokmadan sakınırsan tam manasıyla imanlı kişi olursun (s. 9).", "Karnını haramdan temizlemeyen kişinin ruhu felekler tarafına yüksemez (s. 10).", "Ey aziz! Şüphe yok ki kurtuluşun üç yolu vardır. Bunları sana söyleyeyim de aklında tut. Birincisi Allah'tan korkmak, ikincisi helal rızık aramaktır. Üçüncüsü de doğru yolda yürümektir (s. 24-25).", "Dinin saf ve katıksız bir su gibi kalması için daima helal rızık iste. Haram rızık peşinde koşanın kalbi, teni içinde tamamıyla ölüme mahkûmdur (s. 68)."

2.1. Uğursuz Sayılan İnançlar/Davranışlar

Pendnâme'de kitabî din anlayışının yanı sıra bazı hurafe kabul edilebilecek halk inançlarının da var olduğunu görmekteyiz. İnsanların uğursuz sayılan çeşitli şeylere inanması ve buna göre davranışlarda bulunması, gerek ilkel toplumlarda gerekse modern toplumlarda yaygın olarak görülmektedir. Bu tür inançlar dinin kendisinden ziyade kişinin daha önce yaşamış olduğu örf, adet ve gelenekler halk dindarlığı içinde şekil değiştirerek yeni din uygulamaları ile beraber devam etmiştir.

Bâtıl inanç ve davranışlar sadece eski zamana ve mekâna ait bir durum değil en ilkel kableden en modern topluma kadar tarih boyunca her coğrafyada görülen psiko-sosyal bir olgudur (Günay, 2002, s. 11).

Bu tür kabuller daha çok geleneksel halk inanışlarında/dindarlığında yaygındır. Konumuzu daha iyi anlamak adına popüler ve halk dindarlığının ne anlama geldiğine kısaca bakılacaktır. Derin dinî bilgisi olmayan normal halk tabakasındaki yaygın dinî inanışları ifade eden popüler dindarlık daha çok sosyokültürel yapıdaki alt-üst tabakalaşma farklılıklarına göre oluşmaktadır (Arslan, 2004, s. 30). Kitabî/resmî dinden ziyade kültürel

şartlar ve yaşam biçimi geleneği içeren halkın inanç ve uygulamalarına halk dindarlığı denmektedir. Geleneksel halk dindarlığı içerisinde çok çeşitli halk inançları ve uygulamaları, karizmatik otorite, kadercilik, ziyaret ve adak dindarlığı, türlü örf ve adetler, dinî ve sihrî unsurlar yer almaktadır (Günay, 2003, s. 596-599). Halk dindarlığının en belirgin özellikleri şekilcilik, geleneksellik, taklitçilik, ritüalizm ve derin teolojik konulara yer vermemektir (Günay, 1999, s. 263).

Bâtil inanç ve davranışların birbirinden farklı nedenleri olabilmektedir. Bunlar arasında “bilgi yetersizliği, korku, çaresizlik, belirsizlik, geleceği bilme arzusu ve güvende olma duygusu”nu sayabiliriz. Bâtil inanç ve davranışların genel olarak hedefi, başarıyı yakalamaktan çok başarısızlıklardan ve kötü şeylerden kaçınmaktır (Köse ve Ayten, 2009, s. 67-68). Ülkemizde günlük yaşamın sıkıntılarını gidermek amacıyla yatır ve türbelerde çeşitli bâtil davranışlara rastlamak mümkündür. Ölülerden medet ummak, türbelere adak adamak, mum yakmak, çaput bağlamak, taş yapıştırmak, ruh çağırarak, vb. bunlardan birkaçıdır (Çakan, 2001, s. 25-66).

Yıldız (2013a), Anadolu’da yaşayan inanışlardan bazılarının Attar’ın *Pendnâme*’sine dayandığını iddia etmektedir. Ona göre söz konusu eserdeki nasihatlerden bir kısmının, Türk şairleri tarafından kaleme alınan pendnâmelerde aynen veya değişik ifadelerle tekrar edilmek suretiyle halk arasında birer inanış olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Örneğin, soğan ve sarımsak kabuklarının yere atılmaması, sıcak suyun yere dökülmeden önce besmele çekilmesi, yatan bir kişinin üzerinden atlanarak geçilmemesi, kapının eşiği üzerine oturulmaması, gece sakız çiğnenmemesi, bazı günlerde dikiş dikilmemesi, pantolonun yatarken başın altına konulmaması gerektiği vb. gibi...

Pendnâme’de uğursuzluk olarak sayılan davranışlardan bazıları şunlardır: gece aynaya bakılmayacağı, evin süpürülmeyeceği, elin yüz ve çene altına konulmayacağı, tek başına yolculuk yapılmayacağı, kapı eşiğine oturulmayacağı, elbisenin, insanın üzerindeyken dikilmeyeceği vb. Attar’ın bu konularla ilgili ifadeleri şu şekildedir:

“Elini yüzüne koymak uğursuzdur (s. 59).”, “Elini çenenin altına koyma. Bu hareket hal ehli katında buz gibi soğuk düşer (s. 60).”, “Gece aynaya bakmak da hatadır. Gündüz yüzünü görmek istersen bakabilirsin (s. 60).”, “Dört ayaklı sürüye rast gelersen arasına girme.”, “Tanrı’dan nimet bekliyorsan ekmek kırıntılarını ayakaltına dökme (s. 60).”, “Ölümlere bakanların da şüphesiz ömürleri eksilir (s. 35).”, “Gece evini süpürme. Süprüntüyü de kapı ardına bırakma. Babanı, ananı kendi adlarıyla çağırırsan Tanrı nimeti sana haram olur (s. 60).”, “Yavrum! Sakın yalnız başına yolculuk yapma. Tek başına yolculuk sana tehlike getirir (s. 59).”, “Elbiseyi üstünde iken dikmek doğru değildir (s. 61).”, “Kapı eşiğinde çok oturma bu hareket rızık eksikliği getirir. Sık sık kapıya dayanıp durma. Daima

böyle huylardan uzak ol (s. 61).”, “Ananı babanı kendi adıyla çağırırsan Allah’ın nimeti sana haram olur (s. 60).”, “Lambayı üfleyerek söndürmek iyi değildir. Lamba isinin dimağa gitmesine yol verme (s. 61).”, “Her çöple dış karıştırırsan yoksulluğa uğrarsın (s. 60).”, “Yüzünü eteğinle temizlersen rızkın eksilir (s. 61).”, “Eviden örümcek ağlarını temizle, onların içerde kalması bereketi kaçıırır (s. 61).”

2.2. Yapılması Uygun Görülmeyen Davranışlar

Pendnâme’ye göre yapılması uygun görülmeyen bazı davranışlar vardır, bu davranışlar şunlardır: pazara geç gitmek, başkasının tarağını kullanmak, sırrını dosttan bile saklamak, ölüye bakmak, çok uyumak, tuvalette yıkanmak, ayakta su dökmek, yöneticilere yakın olmak vb.

“Pazara geç git erken dön. Çünkü oraya gitmekten hiçbir fayda göremezsin (s. 61)”, “Başkasına ait tarakla saçını tarama. Kendi tarağınla taramak daha hoştur (s. 61).”, “Sırrının düşmandan gizli kalmasını istiyorsan dostlarına karşı çok açılma (s. 37).”, “Elinden gelirse sırlarını dostlarına açıklama, o dost bizzat kendin bile olsan yine söyleme (s. 51).”, “İnsanın ömrünü beş şey kısaltır. Bu beşten biri ihtiyarlıkta muhtaçlık, ötekiler de gariplik, uzun süren hastalıktır. Bununla beraber ölümlere bakanların da şüphesiz ömürleri eksilir ey oğul, beşincisi düşman korkusudur (s. 35).”, “Çok uyku yoksulluk getirir yavrum. Az uyu, daha çok uyanık dur (s. 60).”, “Rızık, yalancılık yüzünden eksilir... Çok uyku yoksulluk getirir... Ayakta su dökmek hem fakirlik hem de çok keder ve ihtiyarlık getirir (s. 60).”, “Dilencilerden ekmek kırıntısı alma.”, “Elinin yetişebildiği şeylerde darlık çekme (s. 61).”, “Tuvalette yıkıyorsan bil ki vaktini boşa harcıyorsun (s. 61).”, “Ey Kardeş! Dört şeyde tehlike vardır, elinden geldiğince bunlardan sakın. Sultana yakınlık, kötülerle dostluk, dünya sevgisi, kadın düşkünlüğü (s. 12).”

2.3. Toplumsal Yaşam Anlayışı

Dinin önemli işlevlerinden biri toplumu düzenleyici normlar koymasındır (Dursun, 1992, s. 39). Bu bağlamda toplumsal yaşamın daha düzenli bir şekilde devamı konusunda İslam dini çeşitli ilkeleri koymuştur. Örneğin akrabalarla ilişkiyi kesmemek, büyüklere saygı, hastaları ziyaret etmek, iş yaşamında dürüst olmak, kimsesizlere yardımcı olmak vb.

Kişinin çevresini algılama tarzı, içerisinde yetiştiği fiziki ve sosyal çevre ile ilişkilidir. Attar, dolayısıyla o günün toplumsal yaşam tarzı ve anlayışı hakkında bilgi vermektedir.

Attar, bireye toplumsal yaşam ile ilgili birtakım hatırlatmalarda bulunur. Mesela ona göre halk aslında uykudadır, bir uyku âleminde ama bunun farkında değildir.

Attar, Pendnâme'de sosyal hayatla ilgili şu konular üzerinde durmuştur: aile, aile içi iletişim, anne babaya saygı, akraba ve hasta ziyareti, hoşgörü, misafirperverlik, güzel bir dil kullanma, fakirlere ve kimsesizlere yardım, iş ve ticaret, iyilerle beraber olma, çocuk ve kadınlar, işin uzmanı ile istişare etme, sözünde durma.

2.3.1. Aile, Aile İçi İletişim, Anne Babaya ve İnsanlara Saygı

Aile insanlığın sosyal kültürel gelişimin hemen her basamağında yer almaktadır (Aydın, 2000, s. 35). Aile nüfusu yenileme, milli kültürü taşıma, çocukları sosyalleştirme, ekonomik, biyolojik ve psikolojik tatmin işlevlerinin yerine getirildiği bir kurumdur (Erkal, 1997, s. 94). İslam aileyi toplumun temeli olarak kabul eder. Bu sisteme dâhil olan gerek Selçuklu gerekse Osmanlı ailesi, askeri zümrede büyük aile olarak, geniş halk kitlesinin oluşturduğu reaya zümresinde genişletilmiş çekirdek aile görülmektedir (Tabakoğlu, 2012, s. 33). Sağlıklı aile ilişkileri mutlu bir aile ortamının oluşmasını sağlar. Attar, mutluluğun ancak güvenilir, sağlıklı ve huzurlu bir ailede olabileceğini ifade etmektedir. Dost kazanmanın ve sağlıklı bir iletişimin ancak güzel bir dil kullanımı ile mümkün olacağı, işin uzmanına danışmanın yanlışları önleyeceği, güzel huylu insanları tüm insanların seveceği, geçimsiz kişilerin hayatı çekilmez hale getireceği, anne ve babanın rızasını ve hoşnutluğunu kazanmanın önemli olduğu üzerinde durmaktadır. O, kalabalık aileyi düşkünlüğe, fakirliğe uğratan sebep olarak görmektedir (s. 34).

“Ey Azizim! Esenliği arıyorsan onu dört şeyde bulabilirsin, bu dört nimete ermiş olanlar mutlu olurlar. Evinde nimet bolluğu ve eminlik, sonrasında sağlık ve huzur. Selametliğin alameti, evinde nimet ve güven olmasıdır. Huzurlu bir kalple sağlıklı olursun.” (Attar, 2012, s. 28). *“Dünyada uygun bir arkadaş, muhabbetli evlat hoş olur* (s. 42).”

“Ey kardeş! Tam akıllı insan isen halka karşı tatlı dilli ol. Ekşi yüzü acı sözlü kimselerden dostları yüz çevirirler (s. 11).”

“İşinin baştanbaşa doğru gittiğini görmek istersen, kendi istediğine göre hareket etme (s. 39).”, *“Ahmakla meşveret eden zavallıyı şeytan yolunu şaşırmış köpeğe döndürür* (s. 28).”

“Dört şey herkes için iyidir. Sana söyleyeyim de aklında tut. Birincisi iyilik yapmak, ikincisi aklını başına toplamandır. Üçüncüsü sabırlı adamlarla olmak, sonuncusu da halka saygı göstermek (s. 27).”, *“Kötü huyları yüzünden geçimsizlik edenler, şüphesiz dostlarını kaçırlar* (s. 33).”

“Dört şey Allah sevgisindedir. Söyleyeyim de aklında tut. Allah'ın emirlerini yerine getirmek ikincisi de ana ve babayı kendinden hoşnut kılmaktır. Üçüncüsü şeytanla savaşmak ve dördüncüsü düşkünlere iyilik yapmandır (s. 34).”, *“İnsanlarla iyi*

geçinmeyenin hayatı şüphesiz sıkıntı ile geçer (s. 40).”, “Uyku ve yemek hayvanların âdetlerinden başka bir şey değildir. Uyuyanlara bu nimetten pay yoktur. Ey oğul! Kalk uyan ki yarın çok uyuyacaksın (s. 14).”

Attar’a göre iletişimde insanların gönlünü kazanmak için alçak gönüllü olmak gerekir, insanlara küçümseyici şekilde bakmak doğru bir davranış değildir.

“Ey delikanlı, alçak gönüllülüğü adet edinirsen bütün cihan seni sever”, “Toprak olmadan önce toprak gibi alçak gönüllü ol (s. 28).” Benzer ifadelerin Mevlana’da da var olduğunu görmekteyiz. “Ötekini berikini küçük gören de yalnız kalır (s. 33).”, “Kardeşim! Güleç yüzlü, hoş sözlü ol ki âlemde cömertlikle ün salasın (s. 40).”

2.3.2. Akraba ve Hasta Ziyareti

Günümüz toplum yaşamında bireylerin gittikçe yalnızlaştığı bir gerçektir. Toplumsal yaşamda yoğun sosyal ilişkilerin hem bireysel ve toplumsal buhranları hem de yalnızlık duygusunu azalttığı da bir gerçektir. Bu çerçevede Pendnâme’de ziyaret konusu üzerinde de durulmuştur:

“Elin zikri, her zavallının yardımına uzanmak, ayağın zikri yakınları ziyaret etmektir (s. 26).”, “Git hisım ve akrabamı ara, onları ziyaret et ki ömrün artsın, yakınlarından yüz çevirenin şüphe yok ki ömrünün bereketi kaçır... Hisım ve akrabam kötü kimselerden olsa bile aile ocağına ilgisiz kalmaktan daha kötü bir hareket yoktur. Hisımlarına yabancı kalanların adları, kötülükleri yüzünden dillere destan olmuştur (s. 69).”, “Hastaların ziyaretine uğra, çünkü bu adet insanları en hayırlısı Hazreti Peygamberin sünnetidir (s. 67).”, “Hasta bir yetimi sevindiren kapısı kapanmış olan cenneti açık bulur (s. 68).”

2.3.3. İş, Ticaret ve Çalışma Hayatı

Toplumsal yaşamın düzenli bir şekilde devam edebilmesi için çalışma ve iş birliği önemlidir. İnsanların dini anlayışları şekil ve ibadet düzeyinden ahlak ve davranışa dönüşmediği için iş yaşamında da çeşitli sıkıntılar yaşanmaktadır (Ülgener, 2006, s. 162).

Attar çalışmanın önemi üzerinde durmuş, atalet ve kadercî anlayışa karşı çıkmıştır. Tembelliğin insanları dilenmeye götüreceğini belirtmiştir. *“Tekellüfsüz ol süs saltanatı isteme, rahat ve tembelliği bir tarafa bırak (s. 15).”, “Dilencilik yapan horluğa uğrar (s. 33).”, “Her kim tembelliği adet edinirse horlukla baltayı ayağına vurur (s. 30).”, “Tembellikten kurtulan herkes, nefsinin arzularını yenen bir sultan olur (s. 16).”, “Tembellikten de düşkünlük hâsıl olur (s. 29).”*

Çalışmanın önemi dışında Attar’ın ticaretle ilgili olarak kişinin altından kalkamayacağı borçlanmaya girmemesi, malını ya da parasını işi

bilmeyen ve anlamayana teslim etmemesi, işlerini bir planlama dâhilinde yapması, işine kendini vermesi yani işine sahip çıkması, kazancını israf ederek boşa harcamaması gibi konularda bazı tavsiyeleri bulunmaktadır:

“İnsanı düşkünlüğe uğratan dört şeydir. Ey haksever, sana söyleyeyim de kulak ver. Çok düşman, hesapsız borç, sayısız iş, kalabalık aile. Yazıklar olsun borca batmış olan o miskinlere ki her an kaygıdan uzak kan içmektedirler (s. 34)”, “Ahmağa fikir danışmak, cahile para vermek talihsizliktir (s. 28)”. “Malını cahillere teslim eden insan nasıl mesut olabilir. Ahmağın eline para girince bol bol harcayarak yok eder (s. 28)”. “Bir işin sonunu düşünmeyen kimse neticede bir gün pişmanlık çeker. İşinde tedbirli davranmayanın da gönlüne ağırlık çöker (s. 33).”, “İşine sahip ve hazır olursan itibarını artırmış olursun, İşine sahip çıkmayan yanağından yüz suyunu dökmüş olur (s. 37).”, “Borç yüzünden fakirin eteğinden çekiştirme” (Attar, 2012, s. 55).

2.3.4. Misafirperverlik

Toplumsal yaşamın gereklerinden ve Türk toplumunun en önemli özelliklerinden birisi misafirperverliktir. Bunda eski Türk âdetlerinin etkisi olduğu kadar İslam dininden gelen emir ve tavsiyelerin de büyük etkisi bulunmaktadır. Özellikle ulaşım araçlarının bugünkü durumda olmadığı bir toplumda insanların ulaşmak istedikleri yere sağ salim varabilmeleri için misafir olma zorunluluğu vardı. Bu bağlamda Attar Pendnâme’de misafir kim olursa olsun saygı gösterilmesi ve ikramda bulunulması üzerinde özellikle durmaktadır:

“Kardeşim, misafiri aziz tut ki sen de Allah’tan izzet bulasın (s. 49).”, “Misafir Tanrı vergilerinden bir nimettir. Ondan kaçınan alçaklık etmiş olur... Misafirin gelince de ondan gizlenme. Halktan veya ululardan misafirin kim olursa olsun önüne yiyecek getirmek gerektir (s. 50).”, “Hünerin varsa altın kesesine düğüm vurma, evini ziyarete gelen olursa kapıyı yüzüne kapama! (s. 52).”, “Kardeş! Misafiri hoş tut. Konuk, Tanrı vergilerinden bir nimettir. Konuk, rızkını beraber getirir. Sonra ev sahibinin günahını götürür. Kardeşim; sende yiğitlik, akıl ve idrak varsa misafirin değerini bil (s. 65).”, “Oğlum! Misafire karşı ikramlı ol. Kâfir bile olsa git hemen kapıyı aç (s. 66).”

2.3.5. Fakirlere ve Kimsesizlere Yardım

Bugünkü sosyal devlet anlayışının gereklerinden biri de toplumdaki dezavantajlı grupları göz ardı etmemektir. Toplumsal yaşamın bir gereği de yoksul, fakir ve kimsesizlere sahip çıkmak ve onların ihtiyaçlarını gidermektir. Çünkü insanlar zenginliklerini içerisinde yaşadıkları topluma borçludurlar. İnsanların olmadığı bir toplumda zenginliğin bir anlamı yoktur. İhtiyaç sahiplerine yardım ederken bu yardımın güler yüz ve güzel sözle desteklenerek muhtaçların gönlünün alınması gerektiğini belirtmektedir.

Düşkünlere iyilik yapmanın Allah sevgisinden olduğunu bildirmektedir (s. 34).

“Fakire tatlı bir söz söylemek, ona ipek giydirmekten daha makbuldür (s. 41).”, “Açlara Allah için ekmek ver ki sana Adn cennetinde yer versinler. Her kim çıplak bir vücudu giydirirse Tanrı ona rahmetinden bir müjde yollar. Çıplak bir fakire elbise verene Tanrı iki âlemde de yardımcı olur. Yoksulların ihtiyaçlarını karşılırsan başında ikbalden bir taç bulursun (s. 50).”, “Yoksullara yardım edersen çok uygun olur. Çünkü bu meziyet Allah dostlarına yakışan bir huydur (s. 68).”, “Elinden gelirse susuzları suya kandır. Meclislerde dostlara hizmet et. Yetimlerin hal ve hatırını da sor ki, Allah seni daima aziz etsin. Çünkü bir yetimin bir an ağlamasından bile derhal Tanrı arşı titremeğe başlar (s. 67).”, “Bağışladığın şeyleri elden ayaktan düşsen bile geri isteme bu durum kusan adamın kustuğunu tekrar yemesine benzer (s. 58).”

2.3.6. Çocuk ve Kadınlar

Pendnâme’de dikkati çeken konulardan biri de kadınlarla ilgili olarak kullanılan ifadelerdir. Karacoşkun (2012, s. 10), Pendnâme’de geçen hurafe denilebilecek ve özellikle kadın ve çocuklarla ilişkilere dair çeşitli ifadeler sorunlu görülse de bu tarz sosyal hayat ve insan ilişkilerindeki farklılaşmalar ve bugün doğru bulmadığımız yaklaşımların eserin yazıldığı dönemin sosyokültürel ortamı dikkate alınarak düşünülmesi ve eserin bütünü ve konu zenginliğini gölgelememesi gerektiğini ifade etmektedir. O dönemde kadına böyle bir yaklaşımın ataerkil bir aile yapısından kaynaklanan ve erkeklerin daha ön planda olduğu bir anlayıştan husule geldiğini düşünmekteyiz. Dolayısıyla bu anlayışın kadını farklı bir şekilde konumlandığını görmekteyiz:

“(Padişah) hele kadınlarla fazla halvete çekilirse kendini hürmetsiz bir şah mevkiine düşürür (s. 10).”, “... Kadınlar gibi renk ve kokuya aldanma... Kadının gösterdiği sevgiyi de yabancıların dostluğu gibi süreksiz bil. Kadın, bir zaman için muhabbetli görünürse de varlığın azalınca ağzını açar (s. 30).”, “Kadından vefa ummak saf insanlar için büyük hatadır (s. 34).”, “Ahmak adamın iki nişanı vardır. Çocuklarla yoldaşlık, kadınlara düşkünlük... Elinden gelirse kadınlarla yoldaşlık etme, sırrını da onlara açma (s. 39).”, “İtibarsızlığa, tasaya, iradesizliğe düşmemek için kadın ve çocuklarla oyuna girme (s. 42).”, “Bu cihanı, daima kocasının karşısında süslenen güzel yüzlü bir kadın bil. İnsanı kucağında besler ama sayısız cilveler, acı ar görür. Bir gün kocasını uyumuş bulunca hemen onun canına kasteder (s. 46).”

2.3.7. Yöneticilere Öğütler

Pendnâme’de toplumun tüm kesimlerine yönelik çeşitli öğütlere yer verilmiştir. Bu gruptan biri de yöneticilerdir. Tarihte, salt idarecilere

yönelik öğütler içeren “siyasetname” adıyla müstakil eserler de yazılmıştır. Attar, yöneticilerin toplum karşısında devletin ciddiyetine yakışmayacak davranışlarda bulunmamalarını tavsiye ederken vatandaşla yönetici arasında belirli bir mesafenin olması gerektiği üzerinde de durur. Ayrıca yönetimde temel unsurun adalet olduğunu, adaletli davranılması durumunda vatandaşların devlete ve yöneticilere sahip çıkacağını, zulümden ve kadından da uzak durulması gerektiğini bu tür davranışların haksızlığa ve dedikoduya yol açabileceğini belirtmektedir:

“Ey kardeş! Dört huy padişahlara ziyan verir. Padişah, herkesin yanında kahkaha atarsa şüphe yok ki onun heybetine eksiklik gelir. Her fakirle düşüp kalkmak padişahların değerini azaltır. Kadınlarla çok halvet ederse kendini hürmetsiz bir sultan kılar. Cihana hükmetmek kudretine sahip olanlar halkı incitmemek cihetine meyil gösterirler. Padişahlara adalet ve kerem yaraşır, ta ki âleme bu nimetlerle sevinç, ferahlık getirsinler. Padişah bir kere zulüm ahengi tutturdu mu ona ne ordunun ne de hazinenin bir faydası olur. Adaletli ve güleç yüzlü olursa ülkesinde kalıcı olur (s. 10).”

3. SONUÇ

Öğüt içeren eserlere yaklaşımlar temelde dinî, ahlâkî, edebî çerçevede temellenmiş gözükmeye de içerdiği toplumsal veriler dolayısıyla, pendnâmeler sosyoloji alanına da girmektedir. Attar, toplumu eğitmek, öğüt vermek amacıyla yazdığı Pendnâme’inde, yaşadığı dönemin dinî, toplumsal ve sosyal durumu hakkında bize fikir vermekte, o dönemle ilgili ahlak kuralları vererek model insan tipolojisi çizmektedir. Bu açıdan yaşadığı dönemin geleneklerini, göreneklerini, inançlarını ve ahlak kurallarını yansıtan bir ayna özelliği taşımaktadır.

Ayrıca bu eser vasıtasıyla bireylere hem ferdi hem de toplumsal anlamda toplumla uyum içerisinde yaşaması için yaşam tecrübelerinden çıkarılmış öğütler verilmektedir. Bu tür eserlerin birbirleriyle barışık, insani değerlere saygılı bir toplumun oluşmasına da katkı sağladığını düşünmekteyiz. Yine bu tür eserlerde yazıldıkları döneme göre toplumsal yaşamla ilgili konulardaki değişiklikleri görmek mümkün olmaktadır. Zikredilen bu özellikleri de Pendnâme’de açık bir şekilde görmekteyiz.

Sonuç olarak, Pendnâme’de yer alan öğütlerin sadece dinî ve edebî içeriğe sahip ifadeler olmadığını, sosyoloji ve din sosyolojisi açısından da geniş ve zengin muhtevaya sahip konuların mevcudiyetini ifade edebiliriz. Bu tür eserlerin de bu çerçeveden incelenerek literatüre katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

KAYNAKLAR

- Arslan, M. (2004). *Türk Popüler Dindarlığı*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Arslantürk, Z. (2015). *Din Sosyolojisine Giriş*. (2. Baskı), İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Attar, F. (1968). *Pendnâme*. (4. Baskı), (M. N. Gençosman, Terc.). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Attar, F. (2012). *Pendnâme*. (M. A. Özkan, Terc.). İstanbul: Semerkant Yayınları.
- Attar, F. (2013). *Pendnâme*. (Y. Çetindağ, Terc.). İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Aydın, M. (2000). *Kurumlar Sosyolojisi* (2. Baskı). Ankara: Vadi Yayınları.
- Canım, R. (1988). "Pendnâmeler ve Türk Edebiyatında Benzer Nitelikli Öğüt Kitapları". *Ondokuz Mayıs Ünv. Eğitim Fakültesi Dergisi*, (3), 153-159.
- Coşkun, A. (2003). Din ve Kimlik. *Marmara Ünv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (24), 5-23.
- Çakan, İ. L. (2001). *Hurâfeler ve Bâtıl İnanışlar*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Çavuşoğlu, A. (2011). *İrşat Ekseninde Pendnâme*. Kayseri: Laçın Yayınları.
- Çelik, C. (2002). Mevlana'nın Fikirlerinin Türklerin Dinî Hayatına Etkileri. *Erciyes Ünv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (12), 21-38.
- Doğan, D. M. (1989). *Büyük Türkçe Sözlük* (6.Baskı). İstanbul: Beyan Yayınları.
- Dursun, D. (1992). *Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Erkal, M. E. (1997). *Sosyoloji* (8. Baskı). İstanbul: Der Yayınları.
- Günay, M. (2002). *Hurafeler ve Bâtıl İnançlar*. İstanbul: Sevgi Yayınları.
- Günay, Ü. (1999). *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*. İstanbul: Erzurum Kitaplığı Yayınları.
- Günay, Ü. (2003). *Din Sosyolojisi* (6. Baskı). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Güven, A. Z. (2006). *Edirneli Nazmî'nin Pend-Nâmesinde Ahlâk ve Eğitim Unsurlarının Tespiti ve İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Ünv. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Güven, A. Z. (2009). Edirneli Nazmî'nin Pendnâmesinde Eğitim ve Ahlâk Anlayış". *Turkish Studies*, 4 (5), 182-197.
- Karacoşkun, M. D. (2012). Şark-İslâm Klasîği Pendnâme'ye Göre Kişilik Tipleri ve Mutluluk Yolları. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12 (3), 7-29.
- Kaya, D. (2000). *Âşık Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Kitabevi.
- Köktaş, M. E. (1997). *Din ve Siyaset: Siyasal Davranış ve Dindarlık*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Köse, A. ve Ayten, A. (2009). Bâtıl İnanç ve Davranışlar Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Analiz. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9 (2), 45-70.
- Kuru, E. (2014). Şeyh Ahmed İlahî ve Pend-Nâme'si. *Turkish Studies*, 9 (9), 771-784.
- Okumuş, E. (2005). *Gösterişçi Dindarlık*. İstanbul: Özgü Yayınları.
- Onay, A. (2004). *Dindarlık, Etkileşim ve Değişim*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Pala, İ. (2006). Nasihatnâme. *DİA*, XXXII. İstanbul.
- Pendnâmeler. (1990). *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* içinde (7, 241-242). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Şahinoğlu, M. N. (1991). Attar Feridüdin. *DİA*, IV. İstanbul.
- Şimşek, H. (2009). Eğitim Tarihi Araştırmalarında Yöntem Sorunu. *Ankara Ünv. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 42 (1), 33-51.

- Tabakoğlu, A. (2012). Osmanlı İçtimai Yapısının Ana Hatları. M. Zincirkıran, (Ed.), *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı* içinde (21-40). Bursa: Dora Yayınları.
- Ülgener, S. F. (2006). *Zihniyet ve Din. İslâm, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlâkı*. İstanbul: Der Yayınları.
- Yapıcı, A. (2002). "Dini Yaşayışın Farklı Görüntüleri ve Dogmatik Dindarlık". *Çukurova Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 75-118.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (1999). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, A. (2013a). *Geleneğin İzinde*. Feridüddin Attar'ın Pendnâme'sinin Türk Halk İnanışlarına Etkisi. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Yıldız, A. (2013b) *Geleneğin İzinde*. İbrahim Gülşenî'nin Pendnâmesi. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Yıldız, M. (2001). Dindarlığın Tanımı ve Boyutları Üzerine Psikolojik Bir Çalışma. *Tabula Rasa*,1 (1): 19-42.